

Zintuigenverhalen Kijkwijzer

handleiding

Handleiding Kijkwijzer

Inhoud

Inhoud	3
De kijkwijzer bij zintuigenverhalen.....	4
Gedeelde aandacht	5
Gedeeld plezier.....	8
Strategieën bij het voorlezen.....	11
Onderzoek	14
Onderbouwing	15
Referenties	16

De ontwikkeling van deze kijkwijzer is mogelijk gemaakt door subsidie van ZonMw voor het project 'Share a Story', projectnummer 637005114.

© Kentalis, Maart, 2025, Utrecht

Alle rechten voorbehouden: niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Kentalis.

Gebruik anders dan voor strikte privédoeleinden is uitsluitend toegestaan met schriftelijke toestemming vooraf van Kentalis.

Algemeen Adres

Koninklijke Kentalis
Postbus 89
3500 AB Utrecht
T 030 275 3333

www.kentalis.nl

De kijkwijzer bij zintuigenverhalen

Zintuigenverhalen

Zintuigenverhalen zijn korte voorleesverhalen waarbij de zintuigen worden aangesproken met verschillende objecten en waarbij ondersteunde communicatie (OC) wordt ingezet. In de praktijk zien we dat mensen die zintuigenverhalen willen inzetten, graag advies krijgen over hoe ze de verhalen kunnen voorlezen en wat ze bij het voorlezen nog extra kunnen doen om interactie op gang te brengen. Daarom is de kijkwijzer en deze handleiding ontwikkeld.

(Wil je meer weten over de methode 'zintuigenverhalen'? Kijk dan op www.lerenbijkentalis.nl/zintuigenverhalen_maken)

Video-analyse bij zintuigenverhalen

Veel voorlezers geven aan dat video-analyse over een voorleessessie een grote meerwaarde heeft. Je ziet dan kleine signalen die je anders ontgaan én ziet wat het effect van jouw handelen is op de ander. Met de kijkwijzer kun je video's van het voorlezen analyseren en zo het contact en de communicatie tijdens het voorlezen verder uitbreiden. We richten ons daarbij op gedeelde aandacht en gedeeld plezier omdat daar al specifiek onderzoek naar gedaan is rondom zintuigenverhalen. Natuurlijk kun je de kijkwijzer ook in andere situaties gebruiken, maar hij is ontwikkeld en onderzocht voor de inzet rondom zintuigenverhalen.

Hoe werk je met de kijkwijzer?

Allereerst is het advies om de video-analyse te doen met iemand die is opgeleid in een vorm van video-analyse/video-feedback, zoals video-interactie-begeleiding (VIB), video-hometraining (VHT), methode Contact/Kwaliteit in Communicatie (KIC) of interactie-communicatie-beeldcoaching (ICB). Dit kan bijvoorbeeld de logopedist, communicatiedeskundige, ouderbegeleider of gedragsdeskundige zijn. Belangrijk bij het kijken naar video's is dat je let op wat goed gaat, wat helpend is en wat iets nieuws duidelijk maakt. Op die manier is video-analyse positief om te doen en kun je er veel informatie uit halen.

Vervolgens kun je de volgende stappen doorlopen:

- a Zet de video stil op een moment dat je aandacht of plezier ziet. Kies bij het kijken voor aandacht óf plezier.
- b Bekijk de beelden aandachtig en bespreek met elkaar welke vorm van aandacht of plezier je ziet. Bespreek waaraan je dit precies kunt zien. Doe dit een aantal keer. Meestal krijg je hierdoor zicht op welke vormen van aandacht en plezier het meest zichtbaar zijn.
- c Bekijk en bespreek met elkaar welke strategieën de voorlezer al inzet (aan de hand van de lijst) en of hier ook reacties op zichtbaar zijn bij de persoon die wordt voorgelezen; leidt het tot meer aandacht of plezier? Leidt het tot meer samen delen?
- d Bespreek of dit dus betekent dat je de strategie wel of niet kunt inzetten én bespreek of er misschien strategieën zijn die je weleens zou willen proberen.
- e Tot slot spreek je een doel af waar de voorlezer aan gaat werken of op gaat letten bij het voorlezen. Hierop kun je dan de volgende keer terugkomen.

Zie hierbij ook de hulpvragen die we eerder noemden: Wat zie je? Wat doe je? Wat kun je meer doen? Waar kun je mee stoppen? Wat kun je proberen?

Herhaal de video-analyse na een periode en kijk of je verschil ziet met de eerste keer.

Gedeelde aandacht

Wat is gedeelde aandacht?

Gedeelde aandacht, ook wel 'joint attention' genoemd, betekent dat je allebei aandacht hebt voor hetzelfde, maar óók voor elkaar. Je bent je er dus van bewust dat de ander ook met hetzelfde bezig is als waar jij mee bezig bent. Dat vraagt veel van je: je eigen aandacht kunnen richten, bewustzijn van waar de aandacht van de ander is én ook nog met iets anders bezig zijn. In de communicatieve ontwikkeling is gedeelde aandacht iets wat al heel vroeg in de ontwikkeling ontstaat. Bij mensen met een zintuiglijke beperking en een ontwikkelingsachterstand en eventueel nog andere bijkomende beperkingen zoals autisme, zien we echter dat dit vaak vertraagd ontwikkeld. Ook zien we dat het door de (eventueel dubbele) zintuiglijke beperkingen meer energie kost om de aandacht te verplaatsen en weer opnieuw te richten. Daardoor kan het lijken dat er geen sprake is van gedeelde aandacht. Op basis van de literatuur en praktijk-experts is daarom de volgende definitie van 'gedeelde aandacht' opgesteld:

Gedeelde aandacht = 'Beide personen hebben (deels of afwisselend) aandacht voor elkaar én voor hetzelfde object, onderwerp, of dezelfde ervaring op hetzelfde moment'.¹

Wat we in deze definitie dus benadrukken, anders dan de gangbare definities, is dat de aandacht niet continu of volgehouden hoeft te zijn, maar dat het ook achter elkaar kan zijn. Dat betekent dat iemand ook afwisselend aandacht kan hebben voor de voorlezer én het voorwerp, de ervaring of het onderwerp.

Hoe zie je gedeelde aandacht?

Of iemand ergens aandacht voor heeft kun je zien aan een aantal dingen:

- Hoe is de lichaamshouding – waar is iemand naar toegewend?
- Hoe is de mimiek?
- Waar kijkt iemand heen?
- Hoe handelt iemand?
- Waar communiceert iemand over?
- Wat voor geluiden maakt iemand?

Bij gedeelde aandacht zie je dus dat de deelnemer zijn aandacht richt op zowel de voorlezer als op de ervaring of het object. Maar het kan dus zijn dat de aandacht steeds afwisselt; iemand kijkt afwisselend naar de voorlezer en het object, of raakt de voorlezer en het object afwisselend aan, of wendt zich steeds van het één naar het ander of een combinatie hiervan. In dit project zijn we er, op basis van praktijkervaringen van experts, dus vanuit gegaan dat dat voor deze doelgroepen óók gedeelde aandacht is.

Per deelnemer ziet dit er anders uit. Daarom is het van belang dat je samen met iemand die de deelnemer (ook) goed kent naar video-opnames kijkt en ontdekt hoe je

¹ Definitie gedeelde aandacht o.a. gebaseerd op Hostyn, Neerinx & Maes, 2010; Janssen, Riksen-Walraven, Van Dijk, 2006; Wolthuis, Bol, Minnaert & Janssen, 2019; Bråten & Trevarthen, 2007; Tomasello, 1995.

kunt zien dat de deelnemer ergens aandacht voor heeft. De ene deelnemer wendt zich toe, de ander gaat juist iets naar achteren. De ene deelnemer krijgt grotere ogen, de ander knijpt de ogen juist samen. De één maakt kleine geluidjes, de ander wordt juist stil. In het onderzoek hebben we per deelnemer gekeken hoe gedeelde aandacht er juist bij deze persoon uit ziet.

Verschillende vormen van aandacht

In de kijkwijzer vind je vijf vormen van aandacht. Het zijn stappen, maar dit hoeft niet te betekenen dat iemand alle stappen één voor één doorloopt. In een normale ontwikkeling zie je vaak dat stap 5 heel snel bereikt is, zonder dat stap 3 en 4 duidelijk zichtbaar zijn. We bespreken hier deze vijf vormen van aandacht² waarbij we de focus leggen op de aandacht van de deelnemer:

- 1 **Aandacht voor iets anders** – beide personen zijn op iets anders gericht. Hierbij moet duidelijk zijn waaraan je de focus van de aandacht van de deelnemer kan zien. Je kunt dus pas zeggen dat de aandacht voor iets anders is, als je weet hoe je de aandacht kunt observeren.
Bijvoorbeeld de ene persoon kijkt naar de tafel en is bezig met de voorleesmap en de andere persoon kijkt uit het raam en ziet daar de auto. Of de voorlezer wil de blaadjes uit het verhaal laten voelen, terwijl de ander bezig is met de rolstoel die niet goed staat.
- 2 **Aandacht voor hetzelfde, maar niet voor elkaar** – de personen zijn met hetzelfde bezig, maar één van beiden is volledig in zijn/haar eigen wereldje en merkt niet op dat de andere persoon er ook is en ook met het object bezig is.
Bijvoorbeeld de deelnemer gaat helemaal op in het smeren met scheerschuim en reageert niet op aanraking door de andere persoon. Het kan wel zijn dat de begeleider of ouder aandacht voor de deelnemer heeft, maar die heeft andersom geen aandacht voor de ander.
- 3 **Aandacht voor hetzelfde en handelingsgericht voor elkaar** – de personen zijn allebei met hun aandacht gericht op het handelen en in het handelen is er bewustzijn van elkaar, maar er wordt geen contact gemaakt, het handelen van de deelnemer is gericht op het zelf ervaren en zelf doen.
Bijvoorbeeld de personen zijn aan het tekenen op hetzelfde papier of lezen in dezelfde map en hebben wel door dat de ander ook aan het tekenen is of de bladzijde omslaat, maar er wordt niet op gereageerd; de aandacht wordt niet gedeeld.
- 4 **Aandacht voor hetzelfde en (deels/afwisselend) voor elkaar – functioneel contact** – de personen zijn allebei met hun aandacht gericht op hetzelfde voorwerp, onderwerp of dezelfde ervaring én zijn daarbij ook bezig met elkaar. Dat kun je zien doordat de deelnemer kijkt naar de voorlezer, of doordat de deelnemer de voorlezer aanraakt, of de handelingen van de voorlezer volgt. Bij de vorige stap

² De vormen van gedeelde aandacht zijn gebaseerd op Neerinx, Vos, Van Den Noortgate & Maes (2013) en Neerinx & Maes (2016), waarbij we de nummering hebben aangepast (1-4 in plaats van 0-3). Het onderscheid tussen 4 en 5 is toegevoegd op basis van de focusgroepen en het onderscheid tussen imperatieve en declaratieve communicatie uit de artikelen van Rødbroe & Souriau (1999), Damen, Janssen, Ruijsenaars & Schuengel (2015, 2017) en Damen, Janssen, Huisman & Schuengel (2014).

was er dus vooral het zélf handelen wat centraal stond, bij deze stap is er meer bewustzijn van elkaar. Echter kenmerkend bij deze stap is dat de deelnemer vooral reageert op de voorlezer op een *functionele* manier, als iemand die een handeling kan doen of een ervaring kan herhalen. Vaak geven de communicatiepartners aan dat je dit kunt voelen – het is niet altijd zichtbaar.

Bijvoorbeeld de deelnemer tikt steeds tegen de hand van de voorlezer waarna de voorlezer bellen blaast. De beide personen zijn bezig met hetzelfde maar de aandacht van de deelnemer is vooral gericht op het laten ontstaan van meer bellen doordat de voorlezer de bellen blaast. Het contact-maken staat bij de deelnemer dan niet centraal.

- 5 **Aandacht voor hetzelfde en (deels/afwisselend) voor elkaar, gericht op samen-delen – sociaal contact** - de personen zijn allebei met hun aandacht gericht op hetzelfde voorwerp, onderwerp op dezelfde ervaring én zijn daarbij ook bezig met elkaar, waarbij ze vooral gericht zijn op het samen delen van de ervaring. Dit zie je doordat er ook op elkaar gereageerd wordt op een manier die niet alleen tot doel heeft om een handeling of ervaring te bereiken, maar er wordt ook contact gemaakt, bijvoorbeeld oogcontact, fysiek contact, samen een emotie delen, een opmerking maken. N.B. deze uitingen zijn zelf geen onderdeel van de 'gedeelde aandacht' maar laten wel zien waar de aandacht op gericht is. Vaak voel je als communicatiepartner dat je nu echt samen contact hebt, in tegenstelling tot wanneer het contact instrumenteel is, om iets voor elkaar te krijgen. Als je iemand goed kent, kun je dit ook herkennen op de beelden.

Bijvoorbeeld de deelnemer wijst naar iets om de voorlezer erop te attenderen, of de deelnemer pakt de hand van de voorlezer om aan het materiaal te voelen waar de deelnemer net zelf aan gevoeld heeft. Hierbij gaat het dus niet om iets wat de deelnemer zelf wil ervaren, maar gaat het bijvoorbeeld om informatie delen, de ander iets laten ervaren of gevoelens delen.

Gedeeld plezier

Wat is gedeeld plezier?

Gedeeld plezier betekent dat je allebei plezier hebt en dat je dat plezier ook met elkaar deelt. Je hebt dus niet in je eentje plezier, maar hebt juist ook lol omdat je sámen plezier hebt. Plezier is belangrijk omdat je daardoor extra gemotiveerd bent, bijvoorbeeld om dat spelletje nog een keer te doen of dat boek nog eens voor te (laten) lezen. Plezier bij communicatie-activiteiten helpt dus in het stimuleren van communicatie. Maar wat is plezier precies? In het onderzoek 'Share a story' hebben we plezier als volgt omschreven: een positieve emotie, herkenbaar door een glimlach, vrolijke mimiek, ogen verder geopend, specifieke geluiden of bewegingen, waarbij deze uitingen als positief gelabeld worden door mensen die de deelnemer goed kennen. Hierbij is de volgende definitie opgesteld:

Gedeeld plezier = 'Beide personen hebben plezier bij dezelfde situatie, zijn (deels/afwisselend) bezig met de ander, hebben aandacht voor elkaar en zijn gericht op het samen delen/contact maken'³.

Hoe zie je gedeeld plezier?

In de omschrijving van 'plezier' zijn al een aantal observeerbare onderdelen van plezier opgenomen. Bij mensen met meervoudige beperkingen of met autisme wordt soms ook wel een lach geïnterpreteerd als uiting van spanning. Daarom is het altijd belangrijk dat je de deelnemer goed kent en herkent wanneer de mimiek of een lach een teken van spanning is en wanneer er lol is. Spanning kan natuurlijk ook met lol samengaan! Denk maar aan de achtbaan of een spookhuis.

Bij gedeeld plezier kun je daarom letten op:

- Lacht iemand? Of is er sprake van een vrolijke, open mimiek?
- Is er contact? Dit kun je zien door fysiek contact, oogcontact of doordat beiden hetzelfde object vasthouden of aanraken.
- Hoe is de lichaamshouding? Is iemand toegewend, ontspannen?
- Wat voor geluiden maakt iemand? Klinken de geluiden als pret en plezier? Denk aan lachgeluiden, grinniken, gilletjes of andere kenmerkende geluiden.
- Wat voor bewegingen maakt de deelnemer? Denk bijvoorbeeld aan op-en-neer wippen, springen, fladderen, juichen, klappen.
- Et cetera

Net als bij 'gedeelde aandacht' zie je bij gedeeld plezier bij mensen met meervoudige beperkingen ook dat de combinatie tussen zelf plezier hebben en dat plezier delen met een ander soms te moeilijk is; door de zintuiglijke waarneming die steeds verlegd moet worden of door de energie die de aandacht kost. Als iemand bijvoorbeeld lacht, even contact maakt en dan weer lacht, beschouwden we dat in dit onderzoek als gedeeld plezier, als het tenminste snel op elkaar volgt. Ook bij het observeren van plezier zie je grote verschillen tussen personen. Bij de één is een lach heel duidelijk waarneembaar, terwijl het bij de ander hele kleine trekjes zijn. N.B. er kunnen ook positieve emoties

³ Definitie gedeeld plezier o.a. gebaseerd op Martens, Janssen, Ruijsenaars, Huisman & Riksen-Walraven, 2014; Janssen, Riksen-Walraven, & Van Dijk, 2006; Petry & Maes, 2006.

zichtbaar zijn die echter geen plezier zijn, denk aan rustig genieten. Dan zie je niet de vrolijke energie die bij plezier hoort, maar het zijn andere positieve ervaringen.

Verschillende vormen van plezier

Ook bij plezier onderscheiden we in dit onderzoek vijf vormen⁴:

- 1 **Plezier op hetzelfde moment, allebei om iets anders** – dus beide personen hebben lol, maar ze zijn niet op hetzelfde gericht.
Bijvoorbeeld de één heeft plezier omdat er buiten iets grappigs gebeurt en de ander heeft plezier omdat hij kijkt naar degene die lacht.

- 2 **Plezier bij dezelfde situatie, niet bezig met de ander** – dus beide personen hebben plezier in dezelfde situatie en om hetzelfde, maar de ene persoon zit in zijn/haar eigen wereldje en is zich niet bewust van de ander.
Bijvoorbeeld ze hebben allebei plezier om de bellen die door de lucht zweven en moeten lachen, maar de deelnemer is daarbij helemaal gericht op de glinstering van de bellen en merkt niet dat de voorlezer óók lacht en naar hetzelfde aan het kijken is.

- 3 **Plezier bij dezelfde situatie, handelingsgericht bezig met de ander** – hierbij hebben de personen dus allebei lol om hetzelfde en maken ze in het handelen wel contact, maar die (handelings-) initiatieven zijn voor de deelnemer gericht op de ervaring en niet op de voorlezer en het delen van het plezier.
Bijvoorbeeld de deelnemer pakt het opwind-kuikentje uit de handen van de voorlezer om zelf ook het beestje te kunnen opwinden en te laten lopen, wat beiden grappig vinden om te zien.

- 4 **Plezier bij dezelfde situatie, deels/afwisselend bezig met de ander - functioneel contact** – hierbij hebben allebei de personen plezier én maken ze contact, maar het contact heeft voor de deelnemer als reden dat de voorlezer het plezier kan creëren, dus dat de voorlezer in deze situatie een ‘middel’ is om meer of opnieuw plezier te krijgen. Je ziet dit doordat het contact en de contactinitiatieven gericht zijn op de handelingen van de voorlezer.
Bijvoorbeeld de deelnemer pakt de hand van de voorlezer en brengt deze naar een voorwerp, of tikt de hand aan om aan te geven ‘nog een keer blazen’.

- 5 **Plezier bij dezelfde situatie, deels/afwisselend bezig met de ander, gericht op het delen van het plezier – sociaal contact** – hierbij is er dus plezier én delen beide personen het plezier; op de één of andere manier herken je de boodschap ‘wat is dit leuk hè’ of ‘jij lacht ook!’. Dit zie je door contactinitiatieven die gericht zijn op het delen van het plezier en niet in eerste instantie op het veroorzaken van het plezier. Dit zie je door het maken van oogcontact, de ander even aanraken, toewenden of natuurlijk door de communicatie – het gebaren of spreken over datgene wat leuk of grappig is. Het onderscheid met functioneel contact is niet altijd te zien, maar kan de voorlezer vaak wel voelen.

⁴ De vormen van gedeeld plezier zijn een variatie op de vormen van gedeelde aandacht, gecombineerd met o.a. de omschrijving van emoties en plezier uit de artikelen van Martens, Janssen, Ruijsenaars, Huisman & Riksen-Walraven (2014) en Petry & Maes (2006).

Bijvoorbeeld de deelnemer kijkt met een big smile de voorlezer aan nadat die onverwachts de fietsbel heeft laten tringelen. De voorlezer moet ook lachen. Hoewel de deelnemer ook wil dat het tringelen herhaalt, is er bij het lachen geen verzoek zichtbaar of voelbaar voor de voorlezer – er wordt echt contact gemaakt over hoe grappig het is.

Bij de eerste drie vormen kun je spreken over gezamenlijk plezier, maar niet over gedeeld plezier. Bij stap 4 wordt het plezier gedeeld maar op een functionele manier. Uiteindelijk hoop je stap 5 te bereiken, waarin je echt samen kan genieten en lol beleeft.

Strategieën bij het voorlezen

Aan de volgende stap werken

Tijdens het voorlezen van een zintuigenverhaal kun je verschillende manieren (strategieën) inzetten waarmee je aan gedeelde aandacht en/of gedeeld plezier kunt stimuleren en een stap verder kan komen. Welke manier geschikt is voor deze deelnemer is iets wat afhankelijk is van iemands vaardigheden, voorkeurszintuigen en waar iemand al wel aandacht voor heeft of plezier om heeft. Vaak helpt het om dat te gaan uitbreiden. Daarom zijn de hulpvragen bij het bekijken van de video's:

- wat doe je al,
- wat kun je meer gaan doen,
- waar kun je mee stoppen, en
- wat zou je eens kunnen proberen?

Doordat je een zintuigenverhaal meestal regelmatig herhaalt, kun je in de vergelijkbare situatie onderzoeken of een andere strategie meer (gedeelde) aandacht of (gedeeld) plezier tot gevolg heeft.

Strategieën

We gaan de strategieën kort toelichten. Deze strategieën komen voor een deel uit de wetenschappelijke literatuur en voor een deel zijn ze genoemd door de praktijk-experts. De strategieën die we hier bespreken zijn gericht op de situatie van zintuigenverhalen, maar zijn (ook) afkomstig uit andere voorbeelden en situaties. We hebben in het onderzoek wel al deze strategieën ingezet bij zintuigenverhalen.

N.B. We hebben de strategieën in een aantal groepen ingedeeld, hoewel ze natuurlijk op meerdere gebieden effect kunnen hebben; met zintuiglijk stimuleren kun je óók contact uitlokken én bijdragen aan de informatieverwerking.

Strategieën gericht op zintuiglijk stimuleren

Zintuiglijk stimuleren kun je op verschillende manieren doen:

- De hand van de deelnemer op het materiaal leggen of hand-over-hand de materialen gaan verkennen.
- De deelnemer uitnodigen om het materiaal op een nieuwe manier te gaan verkennen, dus bijvoorbeeld als iemand eerst de scheerschuim op de tafel smeert, kun je laten zien dat je het ook op je arm of op je neus kunt doen. Of met een ander zintuig; in plaats van voelen kun je ook ruiken of er geluid mee proberen te maken.
- Zelf het materiaal gaan ontdekken; je laat zien dat je het zelf interessant vindt of je laat zien wat je er mee kunt doen, ruikt/voelt er aan of bekijkt het aandachtig.
- *Bodily emotional traces* (BET's, lichamelijke emotionele sporen) benadrukken: dit betreft ervaringen die de deelnemer met het materiaal opdoet en die veel indruk op iemand maken, vaak doordat het gekoppeld wordt aan een emotie (plezier, verbazing, griezelen). Door vervolgens die plek op het lichaam nog eens aan te raken, kun je de BET aandacht geven en in een volgend verhaal opnieuw aandacht geven. Bijvoorbeeld een deelnemer die de föhn steeds op haar nek richt raakt met de hand haar nek aan, de voorlezer raakt ook met haar hand de nek aan. De volgende keer dat de föhn gepakt wordt, wacht de voorlezer of de deelnemer het blazen van de föhn herinnert en de nek aanraakt en anders raakt ze zelf opnieuw de nek van de deelnemer aan.

- Je kunt ervoor kiezen om één manier van ervaren of zintuiglijk verwerken tegelijk aan te bieden, alléén kijken, dan alléén voelen, dan alléén ruiken, of juist een combinatie.

Strategieën gericht op informatieverwerking

Bij de strategieën gericht op informatieverwerking ben je vooral bezig met hoe de deelnemer de prikkels kan verwerken.

- Geef de deelnemer extra tijd om de prikkel te verwerken. Deze wachttijd mag langer zijn dan je misschien zelf gewend bent. Uit onderzoek komt bijvoorbeeld dat iemand wel 15 seconden nodig kan hebben om te reageren of een initiatief te nemen.
- Kijk eens wat het effect is als je het tempo iets lager maakt of juist iets hoger. Meestal heeft iemand, zoals je hierboven las, meer tijd nodig maar het kan ook zijn dat iemand een korte spanningsboog heeft en het juist fijn vindt als er snel afwisseling is tussen de verschillende ervaringen.
- Geef iemand ook tijd om even te reguleren. Soms kan dat betekenen: even opstaan, even wiebelen of fladderen. En daarna kan de deelnemer de aandacht dan weer op het voorlezen richten.

Strategieën gericht op aandacht voor interactie

Hoe krijg je de deelnemer gericht op jou als voorlezer? Hoe wordt de deelnemer zich ervan bewust dat jij er ook bent?

- Spiegel de lichaamshouding en/of de bewegingen van een deelnemer. Ook als iemand dat niet kan zien, kan iemand het vaak toch wel voelen.
- Bevestig de uitingen die iemand doet, de initiatieven die de deelnemer neemt, door ze te imiteren, te herhalen op zijn/haar lichaam of hand-over-hand te herhalen.
- Wat je ook kan doen, is je eigen gedrag uitvergroten; je gaat extra aandachtig iets bekijken, je herhaalt je eigen handelingen, je maakt ze groter, je komt dichterbij of je neemt juist afstand.
- Een bekende – maar heel effectieve – manier is het doen van ‘actie-reactie’ spelletjes. Denk aan ‘kiekeboe’ of ergens om de beurt op tikken of tegenaan duwen.
- Ook kun je iemand bewust maken van de ander door spelletjes op het lichaam zoals even kietelen of contact maken door iemand aan te tikken met een voorwerp.
- Door expres lang te wachten, iets verrassends te doen of iets te vergeten kun je ook de ander ‘wakker’ maken en het contact uitlokken.
- Het benoemen van wat de ander doet, ‘ondertitelen’ met woorden of (vierhanden)gebaren(taal), kan ook helpen om diegene ervan bewust te maken dat jij hem of haar ziet en aandacht hebt voor wat er gebeurt.

Strategieën gericht op voorspelbaarheid

Deze strategieën gaan over het creëren van een verwachtingspatroon. Door een vaste regelmaat ontstaat herkenning en daarbij kan een deelnemer de aandacht beter gaan (leren) richten op wat er gebeurt.

- Je geeft cues (hints) dat er iets gaat gebeuren, bijvoorbeeld je maakt een aanzet tot een geluid, een gebaar, een beweging, het omslaan van de bladzijden, een woord of je zegt/gebaart het eerste deel van de zin. Hierdoor kan de deelnemer het herkennen en mogelijk aanvullen.

- Je kunt een voorwerp of afbeelding aanwijzen en daarmee de aandacht van de deelnemer daarheen trekken.
- Het maken van een ritme met materiaal of je handen, op tafel of op het lichaam van de deelnemer. Dit kan leiden tot een om-en-om spelletje of kan iemand meer bewust maken van de omgeving.
- Door een vast ritueel op te bouwen rondom een bepaald voorwerp, een bladzijde of een ervaring creëer je ook verwachting bij de deelnemer. Iemand gaat daardoor mogelijk extra opletten, herkent het ritueel en kan daar bijvoorbeeld plezier aan (gaan) beleven.

Strategieën gericht op betekenisverlening en op communicatie over de ervaring

De eerdere strategieën waren voornamelijk non-verbaal, gericht op contact-maken, maar natuurlijk kan het toevoegen van communicatie ook leiden tot meer gedeelde aandacht en meer gedeeld plezier! Denk daarom aan:

- Het toevoegen van (ondersteunde) communicatie, zoals een woord, gebaar, afbeelding, foto of spraak-knop.
- Vragen stellen over het verhaal of de ervaring; 'Ruikt het lekker of vies?' of 'Welke kleur zie je?'.
- En misschien wel de allerbelangrijkste: ga ervan uit dat de uitingen die de deelnemer laat zien betekenis hebben, ook al lijkt de beweging of klank onwillekeurig of stereotiep. Reageer dan op de uiting alsof het een woord of gebaar met betekenis is. Hierdoor kan het zijn dat de deelnemer zich ervan bewust wordt dat jij de uitingen waarneemt en kan er zo gedeelde aandacht of gedeeld plezier ontstaan.

Andere strategieën

Bovenstaande lijst is niet uitputtend. Zo is er bij elke deelnemer vast nog wel iets te ontdekken wat de sleutel vormt tot (gedeeld) contact of (gedeeld) plezier.

Onderzoek

De kijkwijzer is ontwikkeld binnen het onderzoek 'Share a story'. Dit onderzoek is uitgevoerd binnen Koninklijke Kentalis in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen, gefinancierd door ZonMw (projectnummer 637005114). De kijkwijzer is gebaseerd op wetenschappelijke artikelen en focusgroepen met experts. Vervolgens is de kijkwijzer onderdeel geweest van een interventiestudie. In de interventiestudie zijn twaalf duo's van een voorlezer en een persoon met een verstandelijke beperking en een auditieve beperking of met een aangeboren beperking in horen en zien (doofblindheid) gefilmd tijdens het voorlezen van een zintuigenverhaal op maat. Met behulp van deze video's en de kijkwijzer is twee keer video-analyse gedaan met de voorlezer en een communicatiespecialist (bijvoorbeeld een logopedist of communicatiedeskundige). Binnen het onderzoek is vervolgens onderzocht of na de video-analyse meer momenten van gedeelde aandacht, gedeeld plezier of meer strategieën door de voorlezer zichtbaar waren. Bij tien van de twaalf duo's was een effect te zien van de video-analyse: de voorlezer zette meer strategieën in, of er was meer gedeeld plezier, gedeelde aandacht, betrokkenheid of een combinatie hiervan. Ook waren alle twaalf voorlezers positief over deze vorm van video-coaching!

De kijkwijzer is opgenomen in de 'Toolkit Zintuigenverhalen maken' die gratis te downloaden is (www.lerenbijkentalis.nl/zintuigenverhalen_maken). In de toolkit en op YouTube vind je een voorbeeldvideo waarin deze kijkwijzer gebruikt wordt: Zintuigenverhalen * Een zintuigenverhaal op maat maken ([youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=...)).

Het onderzoek 'Share a Story' is uitgevoerd door Rita Gerkema-Nijhof MSc., Prof. Dr. Saskia Damen, Dr. Nina Wolters-Leermakers, Prof. Dr. Alexander Minnaert en Prof. Dr. Marleen Janssen.

Onderbouwing

Deze kijkwijzer is tot stand gekomen binnen het project Share a Story, een samenwerking tussen Koninklijke Kentalis en de Rijksuniversiteit Groningen. De inhoud is gebaseerd op literatuuronderzoek en focusgroepen met professionals en een ouder. De kijkwijzer is vervolgens gebruikt binnen de interventiestudie naar Zintuigenverhalen door 12 voorlezers en communicatiecoaches (variërend een logopedist, communicatiedeskundige, orthopedagoog of ouderbegeleider) binnen 2 video-feedback sessies en waar nodig nog aangepast.

De operationele definities voor gedeelde aandacht en gedeeld plezier zoals gebruikt in deze kijkwijzer komen voort uit de literatuur en de focusgroepen, maar aangezien wij binnen het project nog lerende zijn, zijn ook deze definities in ontwikkeling en worden ze mogelijk nog verder aangescherpt.

De definitie 'gedeelde aandacht' is onder andere gebaseerd op Hostyn, Neerinckx en Maes (2010), Janssen, Riksen-Walraven en Van Dijk (2006), Wolthuis, Bol, Minnaert en Janssen (2019), Bråten en Trevarthen (2007) en Tomasello (1995).

De definitie gedeeld plezier is onder andere gebaseerd op Martens, Janssen, Ruijsenaars, Huisman en Riksen-Walraven (2014), Janssen, Riksen-Walraven, en Van Dijk (2006) en Petry en Maes (2006).

De vormen van gedeelde aandacht zijn gebaseerd op Neerinckx, Vos, Van Den Noortgate en Maes (2013) en Neerinckx en Maes (2016), waarbij we de nummering hebben aangepast (1-4 in plaats van 0-3). Het onderscheid tussen 4 en 5 is toegevoegd op basis van de focusgroepen en het onderscheid tussen imperatieve en declaratieve communicatie uit de artikelen van Rødbroe en Souriau (1999), Damen, Janssen, Ruijsenaars en Schuengel (2015, 2017) en Damen, Janssen, Huisman en Schuengel (2014). De vormen van gedeeld plezier zijn een variatie hierop, gecombineerd met o.a. de omschrijving van emoties en plezier uit de artikelen van Martens, Janssen, Ruijsenaars, Huisman en Riksen-Walraven (2014) en Petry en Maes (2006).

De strategieën komen ook deels uit de literatuur (waaronder de eerdergenoemde artikelen) en deels uit de focusgroepen. Voor een specifieke onderbouwing van deze kijkwijzer verwijzen we naar het onderzoek Share a Story. Kijk voor meer informatie op www.kentalis.nl of mail naar zintuigenverhalen@kentalis.nl.

Referenties

Bråten, S., & Trevarthen, C. (2007). Prologue: From infant intersubjectivity and participant movements to simulation and conversation in cultural common sense. In S. Bråten (Ed.), *On being moved: From mirror neurons to empathy* (pp. 21–34). Amsterdam, Netherlands: John Benjamins.

Damen, S., Janssen, M.J., Ruijsenaars, W.A.J.J.M., & Schuengel, C. (2015). Intersubjectivity Effects of the High-Quality Communication Intervention in People With Deafblindness. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 20(2), 191-201.

Damen, S., Janssen, M.J., Ruijsenaars, W.A.J.J.M., Schuengel, C. (2017). Scaffolding the Communication of People With Congenital Deafblindness: An Analysis of Sequential Interaction Patterns. *American Annals of the Deaf*, 162(1), 24-33.

Damen, S., Janssen, M.J., Huisman, M., Ruijsenaars, W.A.J.J.M., & Schuengel, C. (2014). Stimulating Intersubjective Communication in an Adult with Deafblindness: A Single-Case Experiment. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 19(3), 366-384.

Hostyn, I., Neerinckx, H., & Maes, B., (2010). Attentional processes in interactions between people with profound intellectual and multiple disabilities and direct support staff. *Research in Developmental Disabilities*, 32 (2), 491-503.

Janssen, M., Riksen- Walraven, J., & Van Dijk, J. (2006). Applying the Diagnostic Intervention Model for Fostering Harmonious Interactions Between Deaf-Blind Children and Their Educators: A Case Study. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 100(2), 215–229.

Martens, M. A. W., Janssen, H. J. M., Ruijsenaars, W. A. J. J. M., Huisman, M., & Riksen-Walraven, J. M. (2014). Intervening on affective involvement and expression of emotions in an adult with congenital deafblindness. *Communication Disorders Quarterly*, 36(1), 12–20.

Neerinckx, H., Vos, P., Van Den Noortgate, W., & Maes, B. (2013) Temporal analysis of attentional processes in spontaneous interactions between people with profound intellectual and multiple disabilities and their support workers. *Journal of Intellectual Disability Research* 58(8), 721–733.

Neerinckx, H., & Maes, B. (2016). Joint attention behaviours in people with profound intellectual and multiple disabilities: the influence of the context. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(6), 574-584.

Petry, K., & Maes, B. (2006). Identifying expressions of pleasure and displeasure by persons with profound and multiple disabilities. *Journal of Intellectual & Developmental Disability* 31, 28–38.

Rødbroe, I., & Souriau, J. (1999). Communication. In J. M. McInnes (Ed.), *A guide to planning and support for individuals who are deafblind* (pp. 119–149). Toronto, Canada: University of Toronto Press.

Tomasello, M. (1995). Joint attention as social cognition. In C. Moore & P. Dunham (Eds.), *Joint attention: Its origins and role in development* (pp. 103–130). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Trevarthen, C., & Aitken, K. J. (2001). Infant intersubjectivity: Research, theory, and clinical applications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42(1), 3–48.

Wolthuis, K., Bol, G.W., Minnaert, A., & Janssen, M.J., (2019). Communication development from an intersubjective perspective: Exploring the use of a layered communication model to describe communication development in students with congenital deafblindness. *Journal of Communication Disorders*, 80 (2019), 35-51.